

В статтє рассматривается проблема духовно-творческой личности студента на основе взаимодействия искусств в процессе изучения зарубежной литературы.

Барилко Світлана Миколаївна – доцент кафедри теорії і практики перекладу германських та романських мов, заступник декану філологічного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Миропольська Н.Є.

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Л.Л. Борисенко

У статті розглядаються основні напрямки розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців-економістів в умовах кредитно-модульної системи організації навчання у ВНЗ.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП), яка застосовується у Київському національному економічному університеті, надає можливість персоналізувати навчання; забезпечувати індивідуальний темп учіння в залежності від знань, умінь і можливостей студентів; здійснювати постійний контроль досягнення поставлених цілей; застосовувати єдині критерії оцінки знань і навичок студентів; враховувати рівні раніше засвоєних знань; орієнтувати процес навчання на майбутню професійну діяльність; розвивати вміння використовувати теоретичний матеріал на практиці; максимально активізувати навчально-пізнавальну діяльність та забезпечувати формування особистості студента, здатної до інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Теоретико-методологічну основу формування особистісних якостей, так необхідних для майбутніх економістів, становлять положення: теорії і методики

вищої професійної освіти та управління навчально-виховним процесом (В. Андрущенко, В. Луговий, С. Гончаренко, В. Кремень, В. Безпалько, В. Загвязинський, С. Сисоєва); теорії діяльності та розвитку особистості (О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, А. Бандура, Г. Костюк); педагогіки вищої школи (А. Алексюк, М. Євтух, В. Бондар, Н. Дем'яненко, С. Архангельський, І. Підласий, О. Дубасенюк, З. Курлянд, Л. Подоляк); особистісно-орієнтованого навчання (Г. Балл, І. Бех, В. Давидов, М. Євтух, О. Леонтєв, М. Касьяненко); педагогічної психології (Н. Басова, П. Гальперін, В. Якунін, В. Давидов, Б. Ельконін, І. Зимняя).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Актуальність проблеми визначається тим, що одним із важливих елементів КМСОНП є формування особистості студентів у процесі їхньої професійної підготовки. Адже важливим завданням професійної підготовки майбутніх економістів є підготовка конкурентноспроможних і компетентних фахівців, здатних приймати оптимальні рішення, використовувати оптимальні способи дій у професійній діяльності, здатних до самоуправління, самовдосконалення та самоосвіти.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Метою даної статті є розгляд основних напрямків розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців-економістів підчас вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу в умовах кредитно-модульної системи організації навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Серед якостей майбутнього економіста, які забезпечують успіх у професійній діяльності, дослідники В. Лозниця [4], В. Стрельніков [7] виділяють такі особливості особистості: *психологічні* – наполегливість, ділова хватка; зосередженість, акуратність і пунктуальність; уміння доводити справи до кінця; чесність і порядність; організованість і відповідальність; емоційно-психічна стійкість; контактність (комунікабельність); упевненість у собі; самостійність; готовність до ризику; прагнення до успіху; самодостатність особистості; здатність протягом тривалого часу зосереджуватися на одному предметі і швидко переходити з одного виду діяльності на інший; високий рівень розвитку пам'яті; здатність працювати в умовах дефіциту часу й інформації; здатність тривалий час займатися одноманітним видом діяльності (схильність до роботи з документами,

текстами і цифрами); швидка пристосовуваність до нових умов; *інтелектуальні* – прагнення до постійного самовдосконалення; схильність до сприйняття нових ідей і досягнень, здатність відрізняти їх від ілюзорних; панорамність мислення (системність, широта, комплексність) і професійна предметність (знання деталей і тонкощів професії економіста); мистецтво швидко опрацьовувати, ранжувати і на цій основі приймати рішення; здатність до самоаналізу; вміння розуміти, приймати і використовувати для справи думки, протилежні власній; *соціальні* – уміння враховувати наслідки рішень; уміння попереджувати і розв'язувати конфлікти; уміння встановлювати і підтримувати стосунки з людьми; тактовність і ввічливість. Щодо якостей студентів, які заважали оволодінню професією і шкодили успішній діяльності в сфері економіки, дослідники визначили такі: низька здатність до самоуправління та самоорганізації; відсутність прагнення до успіху; швидка втомлюваність; неухважність; недбалість, імпульсивність, емоційна нестійкість.

Отже, для студентів-економістів у процесі навчання відкриваються можливості самовдосконалення своєї особистості, оптимального розвитку інтелектуальних і фізичних сил. Але нерідко одночасно, як вказує В. Чудновський, виявляються розбіжності між цими можливостями і їх дійсною реалізацією. Учений зазначає, що студентський вік – це період активного пошуку оптимального сенсу життя та вибору професії. За даними досліджень ученого значна кількість студентів обирає професію без «сенсожиттєвої орієнтації», маючи низькі рівні професійної спрямованості. Такі студенти навчаються у вищих закладах освіти без стійкого інтересу як до предметів, так і до самої навчальної діяльності [9].

Одним із шляхів формування особистості майбутнього фахівця є вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, як нормативного компоненту гуманітарного блоку професійної підготовки бакалавра економіки у вищих економічних навчальних закладах; він розроблений у відповідності до робочих навчальних планів, побудованих на засадах, що відповідають вимогам Болонської декларації, і визначає загальні нормативні вимоги до змісту і методики організації процесу навчання. Дисципліни «Психологія та педагогіка», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» інтегрують знання про індивідуальний світ людини, взятий у психологічних закономірностях його розвитку і функціонування (психологічний аспект), та знання і вміння щодо функцій і механізмів управління власним розвитком (педагогічний аспект). Такий інтегрований

зміст дозволяє забезпечити послідовний перехід від пізнання до розвитку і управління як своєю власною поведінкою, так і поведінкою інших людей. Тому її засвоєння вже слугує засобом формування особистості. Вивчення дисципліни «Психологія та педагогіка» дозволяє пізнати закономірності своєї психічної діяльності, сформуванню потребу в особистісному розвитку і самовдосконаленні, навчитись досягати індивідуальні цілі у процесі навчання. Тим самим створюються умови для кращої адаптації студентів-першокурсників до навчання в університеті і закладаються основи ефективною реалізації майбутньої професійної діяльності. Вона забезпечує вдосконалення знань та вмінь щодо управління власною навчальною діяльністю. Після вивчення тем з дисципліни «Психології та педагогіки» студенти мають: засвоїти основні терміни та поняття психології та педагогіки на рівні відтворення, тлумачення та використання їх у повсякденному та професійному житті; вміти використовувати психодіагностичні методи та методики у відповідності з їх призначенням; здійснювати самоаналіз, самооцінку, саморозвиток власних психологічних особливостей; використовувати психологічні знання про людину для аналізу конкретних життєвих ситуацій; розуміти та адекватно оцінювати інших людей; регулювати власні стани, знижувати емоційну напругу; ефективно управляти часом, організовувати власну діяльність; корегувати цілі та завдання особистості, контролювати власні дії та вчинки. Наприклад, засвоєння тем «Самоорганізація у навчанні», «Контроль та самоконтроль у навчанні» сприяють формуванню вміння здійснювати часовий контроль у навчально-пізнавальній діяльності; виявляти причини неефективного використання часу; враховувати власні індивідуально-психологічні особливостей при плануванні часу на самостійну роботу; здійснювати самоконтроль власної навчальної діяльності та самоаналіз тактичних прийомів ймовірнісної поведінки при підготовці і здачі іспитів. Основою для формування програми дисципліни «Психологія та педагогіка» для першого курсу як фундаментальної дисципліни циклу психолого-педагогічної підготовки студентів у вищих економічних навчальних закладах є вивчення інтересів студентів щодо змісту програми, які складають блоки [5].

Блок 1. «Пізнай себе та навчися керувати собою»: як психологія та педагогіка допомагають вивчати і розвивати самого себе, як ми пізнаємо світ, як зберегти своє психічне здоров'я та навчитись керувати собою.

Блок II: «Розвину свої кращі риси та сформууй себе як особистість»: що означає бути особистістю, чому ми такі різні, як визначити свій IQ і

розвинути творче мислення, в чому наші переваги і недоліки, що спонукає нас до дій, як змінитись і вдосконалити себе.

Блок III. «Пізнай інших та навчись спілкуватись»: чому ми спілкуємось, як налагодити позитивні стосунки з оточуючими і впливати на інших, як попереджувати та вирішувати конфлікти, як знайти своє місце в групі.

Блок IV. «Почни діяти та зроби своє навчання продуктивнішим»: якими мають бути сучасна освіта, навчання, виховання, чому навчання має бути спільною діяльністю, як ефективно працювати на лекціях, практичних і семінарських заняттях, як самотійно опрацьовувати навчальну і наукову літературу, як успішно розпоряджатись своїм часом, в чому секрети якісного виконання контрольних та екзаменаційних робіт тощо, як формувати оптимальні навчальні стилі.

Засвоєння навчального матеріалу з дисципліни включає послідовне досягнення трьох рівнів: репродуктивного (відтворення, розуміння), реконструктивного (використання), творчого (створення). Формування вмінь, що репрезентують всі ці рівні засвоєння, забезпечується на лекціях, практичних та індивідуально-консультативних заняттях і в ході самотійної роботи студентів шляхом опанування двох самотійних блоків теоретичного і практичного:

а) теоретичний блок має забезпечити опанування та засвоєння понятійно-термінологічного апарату психології і педагогіки;

б) практичний блок має сформувати вміння та навички застосовувати методи психології та педагогіки для вивчення психічних явищ, діагностики психічних властивостей, аналізу як власної особистості так і особистості інших людей, оптимізації взаємодії в діаді, малій групі, колективі тощо, вирішення особистих та професійних проблем; вдосконалення процесу самоуправління власною життєдіяльністю.

Дослідження показують, що першокурсники мають труднощі у засвоєнні знань не тому, що одержали слабку підготовку в середній школі, а тому, що у них не сформовані такі якості особистості як: готовність до навчання; здатність учитися самотійно; контролювати й оцінювати себе; розуміння своїх індивідуальних особливостей; уміння правильно розподіляти свій робочий час для самотійної підготовки (Ю. Комар) [2]. Перший курс – це період соціально-психологічної адаптації вчорашнього абітурієнта до нових умов навчання у ВНЗ. У цей період можуть виникати такі труднощі:

невміння здійснювати самоуправління поведінкою й діяльністю; правильно планувати життєдіяльність (працю й відпочинок) в нових умовах.

Соціально-психологічна адаптація проявляється у вигляді регулятивних механізмів, які дозволяють суб'єкту синхронно перебудовуватися відповідно з вимогами мінливого середовища, і виступає мірою відповідності поведінки суб'єкта вимогам ситуації (О. Лібін) [3]. Саме тому В. Семиченко приділяє велику увагу адаптації студентів-першокурсників до умов вищого навчального закладу: до змісту навчання в ньому, до його вимог, до своїх обов'язків; до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі [6].

Отже, особливістю професійної підготовки є її суб'єктивність, яка забезпечує особистісні механізми регуляції діяльності (К. Абульханова-Славська) [1]. У зв'язку з цим перед ВНЗ постає відповідальне завдання – формування студента як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності.

Формування фахівців здійснюється через активну самозміну, вибір відповідних напрямків саморозвитку, самовдосконалення. Саморозвиток неможливий без самопізнання, що виявляється у безперервному русі від менш до дедалі повнішого знання про себе, через його уточнення, поглиблення, розширення тощо. Основною умовою, яка визначає неперервність знань про себе, як і власне неперервність освіти, є динамізм самої реальної діяльності, мобільність та інноваційність як бажані особистісні властивості сучасного фахівця-економіста. Визначення особистістю шляхів і напрямів такого саморозвитку може здійснюватись набагато ефективніше за умови її включення у процеси групотворення і тренування в такий спосіб управлінських умінь. Широкі можливості в цьому плані надає навчальний тренінг.

Теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки студентів вищих економічних навчальних закладів засобами навчального тренінгу показав, що навчальний тренінг розглядається як: важлива складова професійного навчання, що має своїм завданням формування відповідних навичок та умінь (С. Гончаренко); інтенсивне навчання з практичною спрямованістю (Б.Бім-Бад); практичний засіб (прийом) виявлення і розкриття потенціалу особистості й команди тих, хто навчається (О. Аксьонова).

Спираючись на результати науково-практичних досліджень вчених щодо ефективності навчального тренінгу у процесі навчання, з метою реалізації навчальних цілей у процесі викладання дисциплін «Педагогіка та психологія», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», були

розроблені тренінгові програми, спрямовані на формування особистісних якостей та вмінь майбутніх фахівців-економістів.

Тренінг «*Оптимізація самоефективності особистості*».

Мета вказаного тренінгу: визначити складові та рівні самоефективності студентів у навчальній діяльності; виявити чинники негативного впливу на ефективність навчальної діяльності кожного студента; забезпечити підкріплення позитивних і стримування негативних мотивів учіння студентів; виявити потенційні можливості самореалізації особистості студентів у процесі засвоєння дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Актуальність даного тренінгу зумовлена новими вимогами до діяльності студентів, які самі стають відповідальними за своє навчання. У зв'язку з впровадженням кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ студенти повинні мобілізувати власну самостійність, формувати високу відповідальність та вимогливість до себе у навчанні. Сьогодні майбутньому професіоналу замало володіти тільки сумою відповідних знань. Нагальною потребою є формування і розвиток внутрішнього потенціалу, вихід на рівень виявлення різноманітних процесів «самості», серед яких особливе місце належить самоефективності студента.

Термін «самоефективність» ввів в обіг психологічної науки американський вчений А.Бандура, один із авторів соціально-когнітивної теорії особистості, який визначив самоефективність як інтегральну властивість особистості, як уміння усвідомлювати власні можливості та спрямовувати свої зусилля на досягнення цілі. Дослідження показують, що люди з високою самоефективністю досягають більш високих результатів у праці, а люди з низькою самоефективністю менш успішні, тому що припиняють зусилля до вирішення проблеми занадто рано. Методика проведення тренінгу включає такі етапи:

1. *Діагностувальний етап.* Передбачає визначити властивості особистості, які позитивно впливають на досягнення навчальних цілей; визначити рівні самоефективності особистості студента у навчальній діяльності; рівні задоволеності обраною професією; здатність до саморозвитку

2. *Мотиваційно-орієнтовний етап* передбачає виявлення реально діючих мотивів учіння та формування позитивної мотивації навчання; розробки програм постановки індивідуальних навчальних цілей та шляхів їх досягнення. Реалізація другого етапу тренінгу передбачає використання комплексу вправ та методів (демонстрація, сюжетно-рольова гра, робота в

«малих групах», проблемно-орієнтована дискусія, презентація, тестування, мозкова атака, розповідь, бесіда).

3. *Результативний етап* призначений фіксувати результати всієї сукупності різноманітних дій та операцій, досягнутих на попередніх етапах тренінгу, та їх порівняння.

Тренінг «*Самоорганізація особистості у навчальній діяльності*».

Метою тренінга є вироблення вміння організації, планування навчання та формулювання навчальних цілей.

Самоорганізація – це здатність особистості, яка проявляється у цілеспрямованості, активності, плануванні своєї діяльності та оцінці її результатів. Як зазначає Л. Хоружа, розвиток вміння самоорганізації у студентів забезпечує їм високий рівень мобільності, ефективності навчально-пізнавальної діяльності та її результативність; допомагає швидше вирішувати завдання, долати труднощі, виявляти ініціативу, вміти висувати навчальні цілі та визначати значущі [8].

Методика проведення тренінгу включає такі етапи:

1. *Діагностувальний етап* передбачає вирішення таких питань: з'ясувати рівень власної організованості; аналізувати особливості планування та управління часом.

2. *Орієнтовно-цільовий етап* передбачає визначати конкретні способи досягнення поточних, стратегічних цілей; здійснювати розрахунки особистого капіталу часу студента під час навчання; навчитися планувати самостійну роботу; виробляти вміння організувати робочий день; використовувати раціональні способи та прийоми навчально-пізнавальної діяльності з врахуванням власних індивідуально-психологічних особливостей.

3. *Оцінно-рефлексивний етап* призначений для вироблення вміння оцінювати власні досягнення, порівнювати їх.

Оцінно-рефлексивна самостійність студентів визначається як інтегральна властивість особистості, яка характеризує здатність до раціонального планування, прогнозування, оцінювання та усвідомлення власних дій у навчальній діяльності. У ході психолого-педагогічної підготовки студентів у КНЕУ на основі теоретичного аналізу поставленої проблеми та результатів спостереження за навчальною діяльністю студентів було охарактеризовано структуру оцінно-рефлексивної самостійності студентів, що складається з таких компонентів: – мотиваційно-орієнтовний – здатність знаходити особистісно-значущу інформацію для задоволення пізнавальних інтересів; опрацювання і

засвоєння матеріалу за допомогою кодування змісту знаками, схемами, графіками, таблицями й образним поданням змісту;

- комунікативно-емоційний – уміння здійснювати позитивну комунікацію в ході виконання і презентації завдань за результатами самостійної роботи; уміння оцінювати власні емоційні стани та запобігати виникненню негативних психічних станів: стресу, фрустрації, тривоги;

- діяльнісно-процесуальний – здатність критично аналізувати процес та результати самостійної навчально-пізнавальної діяльності; уміння планувати, формулювати навчальні цілі; окреслювати завдання власної діяльності з погляду їхньої значущості для особистості (тобто збіг мотивів і цілей); уміння виділити особистісно значущі цілі у поточній і майбутній діяльності; уміння здійснювати самоконтроль власної навчально-пізнавальної діяльності; уміння коригувати нерациональні, деструктивні способи виконання певних завдань;

- інноваційно-креативний – здатність творчо діяти на всіх етапах самостійної роботи, схильність до творчого пошуку нових джерел інформації, форм і методів діяльності; уміння продукувати нові ідеї під час розв'язання поставлених завдань.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, із всього вищезазначеного можемо зробити наступні висновки. По-перше, сьогодення вимагає забезпечення належної підготовки кадрів, всебічного розвитку особистості економіста, оскільки його професіоналізм, фахова компетентність сприяють соціально-економічному розвитку суспільства та подоланню кризових явищ в економіці; по-друге, застосування кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ передбачає використання методів активного навчання, що є підґрунтям розвитку особистості майбутнього фахівця.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Мировоззренческий смысл и научное значение категории субъекта / Ксения Александровна Абульханова-Славская // Российский менталитет : Вопросы психологической теории и практики. – М. : ИПРАН, 1997. – С. 56–75.
2. Комар Ю. М. Основи навчання студентів / Ю. М. Комар, Ю. С. Поважний, С. Ю. Комар; В 4 кн. Кн. I. Самоуправління навчанням. У 2 ч. Ч.2. Зміст практичних занять і методичні рекомендації до їх виконання.[Навч.-метод. посібник] / За заг. ред. В.В. Дорофієнка. – Донецьк: ДонДУУ, 2004. – 167 с.

3. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / Александр Викторович Либин. – М. : Смысл, 1999. – 532 с.

4. Лозниця В. С. Психологія менеджменту/ Віктор Стефанович Лозниця. [Навч. посібник]. – К. : «ЕксОб», 2000. – 512 с.

5. Робоча навчальна програма дисципліни «Психологія та педагогіка»: [для студентів всіх спеціальностей та форм навчання]. - За ред. Козакова В.А. – К.: КНЕУ, 2006. – 45 с.

6. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: [навч. посіб] / Валентина Анатоліївна Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.

7. Стрельников В. Ю. Теоретичні засади проектування професійно орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки: Дис... доктора пед.наук: 13.00.04 / Віктор Юрійович Стрельников. – К., 2007. – 461 с.

8. Хоружа Л. Л. Розвиток самоорганізації студентів у навчальній діяльності: проблеми та перспективи / Л. Л. Хоружа // Професійна підготовка вчителів в умовах упровадження кредитно-модульної системи: мат. Всеукраїнської наук.-метод. конференції. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2007.– С. 66-68.

9. Чудновський В.Э. Психологические составляющие оптимального смысла жизни / В.Э. Чудновский // Вопросы психологии. – 2003. – № 3.– С. 3-14.

В статье рассматриваются основные направления развития личностных свойств будущих специалистов-экономистов в условиях кредитно-модульной системы организации обучения в ВУЗе.

Борисенко Лариса Леонідівна – доцент кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного імені Вадима Гетьмана (м. Київ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.